

De Coöperatie Laatste Wil

Legaal én strafbaar?

Ton Vink¹

Artikel 294 lid 2 Sr stelt ‘hij die opzettelijk een ander bij zelfdoding behulpzaam is of hem de middelen daartoe verschaft, wordt, indien de zelfdoding volgt, gestraft met een gevangenisstraf van ten hoogste drie jaren of geldboete van de vierde categorie’. Past deze delictsomschrijving niet naadloos op de door de Coöperatie Laatste Wil met veel publiciteit aangekondigde terbeschikkingstelling van een dodelijk middel aan haar leden? Niet-strafbare hulp bij zelfdoding is, op grond van jurisprudentie, mogelijk maar het voorstel van het CLW-bestuur betekent dat geselecteerde leden van de coöperatie op instigatie van het bestuur precies dátgene gaan doen wat de Hoge Raad in het *Hilarius*-arrest heeft benoemd als strafbare hulp bij zelfdoding.

In de Nieuwsuur-uitzending van 1 september 2017 kreeg de Coöperatie Laatste Wil (CLW) uitgebreid de gelegenheid de kijker te berichten over de ontdekking van een legaal ‘laattewilmiddel’, een dodelijk conserveermiddel, geschikt om het leven mee te beëindigen. Iedereen die lid was van de CLW zou erover kunnen beschikken, na zes maanden lidmaatschap. Op het moment van de uitzending had de CLW zo’n 3400 leden, daar kwamen er in no-time meer dan 13 000 bij (CLW-Nieuwsbrief 27 december 2017). Het aftellen van de zes maanden is begonnen en veel harten kloppen vol verwachting.

Op haar website laat de CLW weten: ‘Noch de coöperatie, noch de leden zullen dus hulp bij zelfdoding mogen verlenen. Wij houden ons aan de wet.’ De potentiële strafbaarheid waar het hier om gaat heeft primair te maken met artikel 294 Sr lid 2 dat ‘hulp bij zelfdoding’ strafbaar stelt ‘indien de zelfdoding volgt’.

In deze bijdrage wil ik allereerst laten zien dat het handelen van de CLW (bedoeld wordt: van het bestuur maar ook van individuele leden) wel degelijk strafbaar kan zijn – juist als het de vorm krijgt die de CLW er zélf aan wil geven.

Daarna wil ik ook de mogelijkheid onder de loep nemen van strafbaarheid vóór het plaatsvinden van de zelfdoding, en besteed ik tot slot aandacht aan veiligheid, legaliteit en zorgvuldigheid.

Strafbare en niet-strafbare hulp bij zelfdoding

Dat er ook niet-strafbare hulp bij zelfdoding wordt onderscheiden is ook bij de CLW bekend. Daarbij gaat het om het trio ‘voeren van gesprekken’, ‘verstrekken van informatie’, ‘bieden van morele steun’. De erkenning van die niet-strafbare hulp is het gevolg van een aantal gerechtelijke uitspraken, met name de zaken *Mulder-Meiss*, *Muns*, en *Hilarius*, waar ook de Hoge Raad zich over uitsprak.² Deze arresten bepalen echter ook – de verdachten werden schuldig bevonden – de hulp die wél strafbaar is.

In *Mulder-Meiss* (1995) oordeelt de Hoge Raad (onder 8.3), net als het Hof Den Haag, onder meer: ‘Haar enkele aanwezigheid bij het plegen van de zelfmoord is op te vatten als het bieden van morele steun. Het hof acht het verlenen van bijstand in uitsluitend die vorm geen behulpzaamheid in de zin van art. 294 Sr. De morele steun valt in redelijkheid niet anders op te vatten dan als het [overledene] niet aan zijn door hemzelf gekozen lot overlaten en het hem gunnen niet in eenzaamheid dood te gaan. Daarin ligt geen strafwaardig handelen besloten. Bij louter morele steun wordt de zelfdoding in zijn geheel door de betrokkene zelf verricht.’

Deze zaak maakte het de Minister van Justitie mogelijk om in 2003 op Kamervragen als volgt te laten weten: ‘Uit jurisprudentie van de Hoge Raad (zie december 1995, NJ 1996/322) kan worden opgemaakt dat onder het

Auteur

1. Dr. T. Vink is filosoof (www.ninewells.nl) en consultant voor vragen rond het levens-einde. In 2007 werd hij voor de Rechtbank Amsterdam vrijgesproken van overtreding van art. 294 Sr (hulp bij zelfdoding).

Noten

2. HR 1995 (*Mulder-Meiss*), NJ 1996/322; ECLI:NL:HR:2005:AR8225 (*Muns*); ECLI:NL:HR:2008:BC4463 (*Hilarius*). Het cassatieverzoek werd steeds verworpen.

Twee andere relevante zaken

ECLI:NL:RBSHE:2003:AE1930 (*Cornelisse*) en ECLI:NL:GHAMS:2007:AZ6713 (*Vink*) resulteerden in vrijspraak en kwamen niet voor de Hoge Raad.

begrip behulpzaamheid bij zelfdoding in de zin van artikel 294 van het Wetboek van Strafrecht niet kan worden verstaan het verschaffen van algemene informatie, het voeren van gesprekken en het geven van morele steun. Dergelijk handelen is derhalve volgens deze uitleg van de Hoge Raad in het algemeen niet strafbaar. Wel strafbaar is in beginsel degene die in het concrete geval middelen verschaft of toedient en duidelijke, op navolging en uitvoering gerichte instructies geeft aan degene die tot zelfdoding heeft besloten.’

In *Muns* (2005) preciseert de Hoge Raad (onder 3.3) informatie en advies als strafbare hulp wanneer ‘die/dat het karakter krijgt van een “instructie” en is gericht op een “concrete handeling of vaardigheid”, gekoppeld aan de uitvoering ervan en komend van een persoon die daarin meer deskundig is dan degene die haar ontvangt (...)’.

In dit arrest bevestigt de HR eveneens (onder 3.5) dat hulp *bij* zelfdoding niet beperkt dient te worden tot hulp *tijdens* de zelfdoding zodat ‘het moment waarop de hulp is geboden niet doorslaggevend is’ voor eventuele strafbaarheid.

De erkenning van die niet-strafbare hulp is het gevolg van een aantal arresten die echter ook de hulp bepalen die wél strafbaar is

De belangrijkste conclusie uit *Hilarius* (2008) ligt in het criterium dat de Hoge Raad (onder 4.3) geeft voor ‘strafbare hulp’: ‘Bij de vraag of de verdachte behulpzaam is geweest of middelen heeft verschaft zoals bedoeld in art. 294, tweede lid, Sr gaat het erom of de verdachte het door zijn handelen voor de ander mogelijk of gemakkelijker heeft gemaakt om zichzelf te doden, terwijl voor de strafbaarheid daarnaast niet meer wordt vereist dan dat de zelfdoding heeft plaatsgevonden.’

Bij het bepalen van de strafmaat laten de rechters onder meer als volgt weten: ‘Door zich niet te beperken tot het verstrekken van algemene informatie en het verlenen van morele steun, maar [slachtoffer] concreet te instrueren over de wijze waarop zij een einde aan haar leven zou kunnen maken en haar daartoe actief een deel van de middelen te verschaffen, heeft verdachte zich schuldig gemaakt aan zeer ernstige feiten.’

De zelfdoding heeft plaatsgevonden

Met deze jurisprudentie kan de CLW uiteraard haar voordeel doen. Maar dan moet er wel goed gelezen worden. Uit de uitlatingen van bestuursleden van de CLW – zij staan daarin overigens niet alleen – blijkt dat zij binnen het criterium dat de Hoge Raad hier (in de zaak *Hilarius*) aanreikt het accent leggen op het ‘mogelijk’ dan wel ‘gemakkelijker’ maken van de zelfdoding. Maar het accent ligt op *het handelen* dat daarvoor zorgt en dat strafbaar-

heid met zich meebrengt.³ In de zaak *Hilarius* bestond dat *handelen* uit het leveren van voor de zelfdoding gebruikte middelen en het geven van instructies voor de uitvoering. In *Relevant* (tijdschrift van de Nederlandse Vereniging voor een Vrijwillig Levens einde, NVVE) laat het CLW-bestuur, november 2017, over het ‘laatstewilmiddel’ weten: ‘Slechts enkele leden krijgen de naam te horen. Het is de bedoeling dat zij middel X voor grote groepen gaan bestellen en dat zij tekenen voor geheimhouding.’ (p. 5) En: ‘Niet ieder CLW-lid kan de naam van het middel krijgen.(...) Een van hen treedt op als administrateur. Die krijgt de naam van het middel, bestelt een bepaalde hoeveelheid, verdeelt deze in porties (...)’ (p. 6)

De CLW-Nieuwsbrief van 27 december 2017 bespreekt de ‘procedure van inkopen’ die loopt via ‘inkoopgroepen’ met een ‘vooraf geselecteerde voortrekker’. Die laatste ‘kan op zijn beurt een beroep doen op de projectleider die de CLW intussen heeft aangesteld.’ Er is slechts één inkoper ‘die namens de individuele bestellers inkoop’. Volgens de Nieuwsbrief is dit ‘de enige die de naam van het middel en de bestelmogelijkheden kent.’

De vraag is nu: Hoe naïef kun je zijn? Het voorstel van het CLW-bestuur betekent dat geselecteerde leden (‘administrateur’, ‘voortrekker’, ‘inkoper’, ‘projectleider’) van de coöperatie op instigatie van het bestuur precies dátgene gaan doen wat de Hoge Raad in *Hilarius* heeft benoemd als strafbare hulp bij zelfdoding: ‘het door zijn handelen voor de ander mogelijk of gemakkelijker [maken] om zichzelf te doden’. Hoe gaan die geselecteerde leden dat doen? Door (medeplegen van) *strafbaar handelen*: het bestellen en leveren van de middelen voor de zelfdoding.

De geselecteerde CLW-leden kunnen zich tegenover justitie daarbij evenmin beroepen op het verstrekken van ‘algemene informatie’. Het bestuur stelt immers dat niet ieder lid de naam van het middel krijgt, dat blijft beperkt tot enkele leden, die daarbij zelfs moeten tekenen voor geheimhouding. Dat betekent uiteraard ook dat de informatie die betrekking heeft op het gebruik van het middel zal worden tot een advies dat het karakter van een instructie heeft (afkomstig van geselecteerde CLW-leden die van de hoed en de rand weten).

En dus lijkt het er sterk op dat, wanneer de zelfdoding heeft plaatsgevonden, voor de CLW⁴ opgaat wat de Minister van Justitie in 2003 als volgt samenvatte: ‘Wel strafbaar is in beginsel degene die in het concrete geval middelen verschaft of toedient en duidelijke, op navolging en uitvoering gerichte instructies geeft aan degene die tot zelfdoding heeft besloten.’

Voordat de zelfdoding plaatsvindt

In mei 2014 was ik ‘slachtoffer’ van het oplichtersprogramma *Undercover in Nederland*.⁵ De gebruikelijke Kamervragen resulteerden in een breed opgezet strafrechtelijk onderzoek naar mijn persoon dat eindigde in een sepot waarover ik 22 februari 2016 via een uitgebreid schrijven werd geïnformeerd.⁶

De oplichting bestond in een nep-cliënte die bij mij op consult kwam. Er vond geen zelfdoding plaats (zo ver ging de oplichting ook weer niet), om welke reden de Officier van Justitie, verbonden aan het Expertisecentrum Medische Zaken liet weten ‘dat het onderzoek niet gericht kon zijn op artikel 294 Sr’.

Ook ging het bij de door mij verstrekte informatie om *algemene* informatie. De OvJ liet weten: 'De politie heeft vastgesteld dat de e-mailadressen die u Sonja hebt verstrekt ten behoeve van de aankoop van de zelfdodingsmiddelen in een E-book staan vermeld en dat het derhalve om openbare informatie gaat.'

Deze laatste opmerking maakt andermaal duidelijk dat de situatie van een CLW-lid dat informatie verstrekt maar daarbij voor geheimhouding heeft getekend, zeker precair zou zijn; van 'openbare informatie' is dan immers sprake.

Op welke gronden zou er nu *mogelijk* vervolgd kunnen gaan worden *voordat de zelfdoding plaatsvindt*? Nou, bedacht het OM, we gaan 'shoppen' bij de wet BIG, art. 96 lid 2 (ook al is die hier niet echt van toepassing)⁷ en we gaan onderzoeken of de verdachte niet bewust en opzettelijk het risico op 'schade of een aanmerkelijke kans op schade aan de gezondheid van een ander', in casu zijn (nep)cliënte, heeft genomen.

Via de rechter-commissaris vorderde het OM de uitlevering van al het *door Undercover in Nederland* stiekem verworven materiaal (in beeld, geluid en op schrift). Gedegen onderzoek van dit materiaal leerde dat ik tegenover mijn cliënte zeer zorgvuldig was geweest en meermalen, en met nadruk, heb gewezen op het belang van reguliere zorg en andere alternatieven voor zelfdoding en er ook op heb aangedrongen daarvan gebruik te maken. De sepotbrief concludeert dan ook: 'Er was in deze concrete casus derhalve geen sprake van een concreet gevaar voor de gezondheid van een ander'.

Concreet gevaar

Maar hoe ligt dit nu bij de CLW en hun plannen? Zoals in de aanvang vermeld resulteerde de Nieuwsuur-uitzending in de komst van meer dan 13 000 nieuwe CLW-leden die afkwamen op de verkrijgbaarheid van het gepresenteerde dodelijke middel. Het *enige* criterium om lid te worden was een leeftijd van 18+, waarna het aftellen van de zes maanden begon.

Het CLW-bestuur gaat er vanuit dat de 13 000 nieuwe leden allemaal stabiele mensen zijn die weloverwogen en zorgvuldig een besluit over hun levensbeëindiging nemen. Is dat reëel? Of kan iedereen bedenken dat onder die 13 000 er uiteraard een aantal zit – laten we eens vriendelijk zijn voor de Nederlandse bevolking en zeggen 1% – dat helemaal niet zo stabiel en weloverwogen is? Dat zijn er toch 130.

Hier reekt zich het verschil tussen, enerzijds, mijn benadering van mijn cliënten – strikt individueel en daarom waar nodig inclusief nadrukkelijke verwijzing naar reguliere zorg en andere alternatieven – en, anderzijds, de benadering van het CLW-bestuur, dat niet in termen van

Is niet ook het CLW-bestuur, net als ieder ander mens, verantwoordelijk voor de gevolgen van haar *handelen*?

individuele cliënten/leden denkt of wil denken. Over eventuele risico's zegt de CLW daarom ook: ja, dat kan, maar daar kunnen wij niks aan doen en het is niet onze verantwoordelijkheid, onze leden zijn ouder dan achttien jaar.

Maar gezien de ernst van de zaak en het risico waaraan je mensen blootstelt, zou dat wel eens een onvoldoende rechtvaardiging kunnen zijn. Is niet ook het CLW-bestuur, net als ieder ander mens, wel degelijk verantwoordelijk voor de gevolgen van haar *handelen*?

En dan rijst toch de vraag: Neemt het CLW-bestuur hier nu bewust het risico op 'schade of een aanmerkelijke kans op schade aan de gezondheid van een ander'? Anders gezegd: Is er hier niet wel degelijk – in de woorden van het OM – 'sprake van een concreet gevaar voor de gezondheid van een ander'?

Een voorbeeld

Er bestaat voor beide scenario's (voordat en nadat er van zelfdoding sprake is) een voorbeeld. Merkwaardig genoeg een-en-hetzelfde voorbeeld. Dat betreft de 57-jarige Nederlander die (op 2 maart 2017, ook weer in een uitzending van Nieuwsuur) Alexander Pechtold overviel met de mededeling dat hij dood wilde. Niet op z'n 75ste, de leeftijdsgrens in het conceptwetsvoorstel van Pia Dijkstra, maar nú. Dat herhaalde deze man daarna met regelmaat, bijvoorbeeld op het videokanaal van de CLW op YouTube (november 2017) en in het tv-programma *Pauw* (op 13 oktober 2017).

Deze man hoort bij de 13 000 nieuwe CLW leden en zit nu te wachten tot zijn zes maanden wachttijd voorbij is. Maar hij wil helemaal niet echt dood, want anders had hij dat al lang en breed op een rustige, weloverwogen en zorgvuldige manier gedaan.

Dit voorbeeld roept daarmee twee vragen op. Moet je niet concluderen dat de CLW willens en wetens het risico op het veroorzaken van aanmerkelijke schade aan de gezondheid van deze persoon neemt, zodat hier vóór het plaatsvinden van de zelfdoding, sprake is van 'een concreet gevaar'?

En: Als het *handelen* van de CLW (of geselecteerde CLW-leden) ervoor zorgt dat de zelfdoding voor deze persoon mogelijk en gemakkelijker wordt gemaakt door het leveren van dodelijke middelen en bijbehorend deskundig advies voor het gebruik ervan, en zijn zelfdoding volgt ook inderdaad, volgt dan niet tegelijk de strafbaarheid van de CLW?

3. Ook de Rechtbank Groningen liet in de eerste ronde van de zaak-*Muns* (ECLI:NL:RBGRO:2003:AF7260, onder Bewezenverklaring) al weten 'dat strafbare hulp bij zelfdoding aanvangt op het moment dat louter (passieve) morele ondersteuning en het verstrekken van algemene informatie overgaat in actieve ondersteu-

nende *handelingen* die de zelfdoding mogelijk en/of gemakkelijk maken.' (Cursivering toegevoegd).

4. Voor de geselecteerde leden, maar ook de coöperatie als rechtspersoon. In 2009 werd de Stichting Vrijwillig Leven (SVL) veroordeeld wegens 'Medeplegen van opzettelijk een ander bij zelfdoding behulp-

zaam zijn, terwijl de zelfdoding volgt, begaan door een rechtspersoon', (ECLI:NL:RBALM:2009:BI5891).

5. Dat betreft mijn werkzaamheden als consultant voor vragen rond het (zelfgekozen) levenseinde. Daarover publiceer ik met regelmaat en het bewuste programma was dus nogal overbodig (zoals ook zou blijken).

6. De sepotbrief is integraal opgenomen in: T. Vink, *Een goede dood. Euthanasie gewikt en gewogen*, Klement, 2017, p. 176-181.

7. De OvJ realiseerde zich dit terdege, daarbij verwijzend naar de moeizame rechtsgang in de zaak *Millecam* (ECLI:NL:HR:2013:BY4859).

Veilig en legaal

En er is meer. Normaalgesproken zou een middel voor zelf-euthanasie (een zelfbezorgde goede dood onder eigen regie)⁸ dat ook eenvoudig te gebruiken zou zijn voor het plegen van een moord *om die reden* natuurlijk nooit geprogeerd worden. Maar zo niet de CLW, daar verdedigt men de bruikbaarheid van het middel door te verwijzen naar het succesvolle gebruik bij het plegen van diverse moorden. Waarom? Omdat men nog geen andere betrouwbare en toetsbare informatie bezit. Dat laatste kan natuurlijk gebeuren. Maar je zou dan toch zeggen: zorg daar eerst eens voor.⁹

Daarnaast is de CLW ook gekomen met maatregelen om de 'veiligheid verder te waarborgen'. Als het er eenmaal is moet het middel in een kluisje gestopt; er moet een vingerafdruk afgegeven; er moet kleurstof toegevoegd... Als het er eenmaal is... Dat lijkt op een Amerikaanse wapenhandelaar die (natuurlijk *legaal!*) zijn klant wapens verkoopt, met munitie, en hem achterna roept dat als hij een moord wil plegen, hij wel losse flodders moet nemen.

Het mag duidelijk zijn dat dergelijke verzachtende omstandigheden zich niet zullen voordoen bij de vervolging van de CLW

Het CLW bestuur maakt er verder een groot punt van dat het middel 'legaal' is. Dat iets legaal is, is uiteraard niet erg. Maar is dat de Heilige Graal? In Saoedi-Arabië is de vervolging van homoseksuelen legaal, in Rusland en Turkije de onderdrukking van oppositie, in Amerika de doodstraf; en in Polen en Hongarije wordt legaal de rechtsstaat uitgehold. Kun je dat echt verdedigen door erop te wijzen dat het legaal is?

Opvallend is in dit verband natuurlijk ook dat in geen van de hiervoor vermelde rechtszaken, verantwoordelijk voor de jurisprudentie inzake art. 294, de *legaliteit* van de voor de levensbeëindiging gebruikte middelen enige rol heeft gespeeld. En ook de sepot-brief in de *Undercover*-zaak maakt er geen woord aan vuil (terwijl

het bewuste 'illegale' middel gewoon besteld was en, na vordering, in het bezit van het OM).¹⁰

Dat haar 'laatstewilmiddel' *legaal* is, zou dus wel eens veel minder interessant kunnen zijn dan de CLW doet voorkomen. Kwaad kan het uiteraard zeker niet, maar het is niet de waarborg of bescherming tegen strafbaarheid die de CLW er kennelijk in ziet. In art. 294 lid 2 wordt immers niet als strafbare hulp bij zelfdoding het verschaffen van 'de *illegale* middelen daartoe' vermeld, maar het verschaffen van 'de middelen daartoe'.

Tot slot

Had dit anders gekund? Ja, en het had anders gemoeten. Zorgvuldiger. Met streven naar een legaal middel voor het op zorgvuldige en weloverwogen wijze bewerken van een zelfbezorgde goede dood, is niets mis. Het CLW-bestuur heeft er echter voor gekozen dit 'top-down' met de nodige sensatie te lanceren, en ja, dat zorgde voor veel aandacht en veel nieuwe leden. Maar het was beter geweest dit 'van onderaf' op te bouwen.

Eerst had melding van de nieuwe ontwikkelingen moeten plaatsvinden aan de bestaande leden (mensen die al jaren lid zijn en die dat niet pas werden, gelokt door een sensationele aankondiging).

Daarna had rustig een zorgvuldig proces kunnen plaatsvinden van het opdoen van ervaring in de praktijk. Inclusief het *leren* van die ervaringen. Op die manier zou er een verantwoorde situatie gecreëerd kunnen worden, zonder dat daarbij onnodig risico werd gelopen. Het blijft immers een kwestie van leven en dood.

Het voorafgaande bevat derhalve weinig goed nieuws voor het CLW-bestuur en de te selecteren leden die het dodelijke middel moeten bestellen en verdelen, vergezeld van adviezen en instructies voor het juiste gebruik.

In de zaak *Heringa*, door de Hoge Raad terugverwezen naar het Hof 's-Hertogenbosch, liet de advocaat-generaal in haar requisitoir op 4 december 2017 in haar inleidende beschouwing over de verdachte die dodelijke middelen en bijbehorende instructies geleverd had, als volgt weten: 'verdachte heeft zijn moeder vanuit respect en liefde willen helpen bij haar wens om te sterven'.¹¹ Het mag duidelijk zijn dat dergelijke verzachtende omstandigheden zich niet zullen voordoen bij de vervolging van de CLW (bestuur en/of lid dat middel en instructies levert). Rest de schrale troost dat als het zo ver komt, hun veroordeling in elk geval legaal zal zijn. •

8. Vergelijk T. Vink, *Zelfeuthanasie. Een zelfbezorgde goede dood onder eigen regie*, Damon, 2013.

9. Hier ga ik niet in op het middel dat geheimzinnig 'Middel X' wordt genoemd. Wel wijs ik erop dat het zeker niet het meest geschikte middel is. Dat is pentobar-

bitaal, waarvan verwerving en bezit voor de meeste Nederlanders inderdaad niet *legaal* is, maar – zoals ik elders (2017) heb verdedigd – wel *legitiem* (en zonder kans op misbruik).

10. Een uitzondering is de zaak *Schellekens* (ECLI:NL:GHARN:2012:BV6139). Dankzij

een persoonlijk contact leverde de verdachte de overledene 'een hoeveelheid pentobarbital' van *legale* maar voor rechtbank en hof niet onthulde binnenlandse herkomst, en werd behalve voor 'hulp bij zelfdoding' (levering middelen) veroordeeld wegens 'Medeplegen van opzettelijk handelen in

strijd met een in artikel 3, onder B van de Opiumwet gegeven verbod.'

11. Toch verduubelde het Hof de strafreis (ECLI:NL:GHSHE:2018:345).